

МОДЕРНІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ З ОРІЄНТАЦІЄЮ НА СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ

ГОНЧАРУК В. В.

goncharuk424@ukr.net

кандидат педагогічних наук,

викладач кафедри хімії, екології та методики їх навчання,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна

ГОНЧАРУК В. А.

goncharuk424@ukr.net

кандидат педагогічних наук, доцент,

*доцент кафедри української літератури, українознавства та методики
їх навчання,*

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна

З метою реалізації стратегічного курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу, забезпечення всебічного входження України у європейський політичний, економічний, правовий, освітній простір та створення передумов для набуття Україною членства у Європейському Союзі указами Президента України затверджена «Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу». Основними напрямками культурно-освітньої і науково-технічної інтеграції визначено впровадження європейських норм і стандартів в освіті, науці й техніці, поширення власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС.

У сучасному світі, який увійшов у третє тисячоліття, розвиток України визначається у загальному контексті Європейської інтеграції з орієнтацією на

фундаментальні цінності західної культури: парламентаризм, права людини, права національних меншин, лібералізацію, свободу пересування, свободу отримання освіти будь-якого рівня та інше, що є невід'ємним атрибутом громадянського демократичного суспільства.

Головним стратегічним завданням розвитку вищої освіти України на сучасному етапі є інтеграція вищої освіти України до європейської освітньої системи в умовах приєднання до Болонського процесу, запобігаючи можливим складнощам і враховуючи перспективи цього прогресивного процесу, узгоджуючи та поєднуючи національні компоненти вищої освіти з вимогами Болонської декларації задля створення єдиної зони європейської вищої освіти.

Для України, у культурно-цивілізаційному аспекті, європейська інтеграція – це входження до єдиної сім'ї європейських народів, повернення до європейських політичних і культурних традицій. Як свідомий суспільний вибір перспектива європейської інтеграції – це вагомий стимул для успіху економічної і політичної трансформації, що може стати основою національної консолідації. Європейська інтеграція, отже, стає ключовою ланкою відкриття України для світу, переходу від закритого тоталітарного до відкритого демократичного суспільства.

Завдяки політиці українського уряду на початку XXI ст. приєднання до Болонського процесу визначило реформаторські кроки України до європейської інтеграції у сфері вищої освіти. Підписання Україною Болонської декларації, спрямованої на структурне реформування національних систем вищої освіти й створення єдиного європейського освітньо-наукового простору, відкриває один із напрямів інтеграції України в Європу. Нам надається реальна можливість отримати рівноправний статус у європейському освітньому просторі, який визначає розвиток нашої країни на ціле покоління вперед. Участь вищої освіти України в болонських перетвореннях має бути спрямована на її перспективний розвиток і набуття нових європейських ознак. З іншого боку, Болонський процес є одним з найбільш суперечливих напрямів європейської інтеграції України. Ця

суперечливість полягає в тому, що освітня реформа має тенденцію відбуватися нормативно-наказовим шляхом, у прискореному темпі, а не поступово, подекуди без врахування доцільності саме таких методів інтеграції.

Метою статті є дослідження процесу інтеграції України в європейський освітній простір в контексті світових тенденцій.

Уже більше десяти років європейське освітнє співтовариство живе під знаком Болонського процесу. Його суть полягає у формуванні на перспективу загальноєвропейської системи вищої освіти, названої Зоною європейської вищої освіти, яка ґрунтується на спільності фундаментальних принципів функціонування. Болонський процес – процес структурного реформування національних систем вищої освіти країн Європи, зміни освітніх програм і потрібних інституційних перетворень у вищих навчальних закладах Європи. Його метою є створення європейського наукового та освітнього простору задля підвищення спроможності випускників закладів вищої освіти до працевлаштування, поліпшення мобільності громадян на європейському ринку праці, підняття конкурентоспроможності європейської вищої школи. На сьогодні більшість європейських країн, включно з Україною, є його учасниками [1].

Створення Європейського простору вищої освіти передбачає, передусім, виробку консенсусу у поглядах щодо її цілей. Чи залишиться вона суспільною цінністю, як у європейській освітній культурі, а, отже, за її розвиток нестиме відповідальність держава, чи стане суто приватною цінністю, і, відповідно до ідеології вільного ринку, перетвориться на товар, послугу. В матеріалах, що визначають розвиток означеного нами процесу, активізація другої тенденції визнається цілком реальною, проявами чого є різні форми транснаціональної освіти, зростаюча кількість приватних, корпоративних ЗВО. Тому мова йде про необхідність пошуку балансу цілей як у загальноєвропейському, так і у національному вимірах. Від того, чи буде знайдено цей баланс, залежить і побудова перспективної концепції ЗВО.

Сьогодні європейський вибір у напрямку реформи вищої освіти як основної стратегії державної освітньої політики є одним із найбільш обговорюваних питань. Тому виправданим є дослідження взаємодії міжнародних, національних та регіональних факторів впливу на напрям державної політики в сфері вищої освіти у процесі входження вищої школи до європейського освітнього простору.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової літератури свідчить про те, що проблеми освіти, зокрема вищої, хвилюють світове співтовариство. Про це свідчить значна кількість міжнародних періодичних видань, присвячених проблемам вищої освіти: «Harvard Education Review», «Chronicle of Higher education», «Oxford Journal of Education», «American Journal of Education», «Higher Education in Europe» та ін. З-поміж найбільш відомих зарубіжних учених, котрі досліджують проблеми вищої школи, можна назвати Ф. Альтбаха, Г. Келлі, К. Павловського, А. Річардса, П. Скотта та ін. Досить ґрунтовно та всебічно досліджували розвиток сучасної вищої школи російські вчені А. Галаган, Б. Гершунський, О. Ліферов, В. Садовнічий та ін. В Україні розробка концепції реформування вищої освіти входить до кола наукових інтересів таких визнаних вітчизняних фахівців, як В. Андрущенко, М. Згуровського, К. Левківського, В. Лугового, В. Козакова, К. Корсака, В. Кременя, В. Огнев'юка, С. Ніколаєнка, М. Степка, Т. Фінікова та ін.

Науковці доводять, що за умов інтеграції європейські тенденції визначають специфіку модернізації вищої педагогічної освіти Польщі, яка є послідовною у впровадженні реформ, що базуються на загальноєвропейській освітній політиці. Так, у Республіці Польща домінуючою є паралельна модель підготовки вчителів, у якій опанування дисциплінами психолого-педагогічного циклу і практична підготовка відбуваються наскрізно, починаючи з першого року навчання. Результати модернізації змісту вищої педагогічної освіти Польщі за умов європейської інтеграції недостатньо вивчені в Україні.

Як, зазначає З. Слєпкань, головна мета Болонської декларації – забезпечення формування загальноєвропейського освітнього простору, зближення освітніх систем всіх країн Європи; сприяння перетворенню європейського регіону в найбільш конкурентоздатний регіон на планеті. Підвищення мобільності населення країн Європи для переходу від інтеграції держав до реальної інтеграції громадян країн Європи. Болонська декларація ставила на початку шість завдань: 1) розуміння системи вищої освіти через спеціальним чином оформлений Додаток до диплому про академічну кваліфікацію випускника, який полегшує працевлаштування; 2) двоступінчаста система (бакалаврат і магістратура) з першим циклом не менше трьох років; 3) впровадження системи залікових одиниць по типу ЄКТС – Європейської Кредитно-Трансферної та акумулюючої системи як нової системи кількісного виміру трудомісткості засвоєння студентом освітньої програми; 4) сприяння мобільності як студентів, так і викладачів, дослідників, адміністративного персоналу ЗВО; 5) сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості освіти з метою розробки порівняльних критеріїв і методологій; 6) сприяння необхідним європейським поглядам у вищій освіті [2].

Загальна мета управління освітою – забезпечення функціонування та розвитку освітянської галузі, її саморегуляції на національному, регіональному та місцевому рівнях вимагає реалізації таких завдань: 1) підвищення ефективності роботи органів управління освітою; 2) створення повноцінної правової бази функціонування і розвитку системи освіти; 3) поліпшення роботи з управлінськими кадрами, підвищення їх професіоналізму, оволодіння управлінськими технологіями; 4) використання позитивного вітчизняного та зарубіжного досвіду управління освітою; 5) розвиток громадської системи самоуправління; 6) розширення і поглиблення взаємовигідних міжнародних зв'язків; 7) доведення до нормативного рівня фінансового і матеріально-технічного забезпечення; 8) організація правового і соціального захисту

працівників освіти; 9) використання результатів наукових досліджень з управління освітою тощо.

Законом України «Про освіту» визначено принципи, на яких ґрунтується освіта України: 1) доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою; 2) рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку; 3) гуманізм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей; 4) безперервність і різноманітність освіти; 5) поєднання державного управління та громадського самоврядування в освіті та інші [3]. Чисельність викладачів вищої освіти, які є носіями передового інтелекту, що насамперед реалізується у вищій школі, за майже сорокарічний період збільшилася в 5 разів і перевищила 10 млн [4]. Наприклад, у закладах вищої освіти України викладають 81 % кандидатів наук і 93 % докторів наук, які працюють у країні, готується 84 % аспірантів і 81 % докторантів [5; 6].

Відповідно у планетарному, континентальному й країновому вимірах швидко зростає кількість закладів вищої освіти і нині загалом у світі становить понад 20 тис. [7]. На їх утримання спрямовується близько 1,5% світового валового внутрішнього продукту, або майже 1 трлн доларів США в еквіваленті паритету купівельної спроможності (ПКС) [8; 9].

З-поміж них ключову роль відіграють так звані елітні заклади, що становлять 2–3% та які акумулюють у собі величезний університетський потенціал – високу спроможність навчати, досліджувати і створювати, прискорювати суспільний поступ [10]. За рейтингами «Таймс» (Times) таких закладів 400 (2 %), «Шанхайський» – 500 (2,5 %), «КьюЕс» (QS) – 700 (3 %) [11].

Болонський процес (Bologna process) – структурна реформа вищої освіти в Європі, початок якій покладено підписанням Болонської декларації і яка спрямована на створення привабливого і конкурентоспроможного Європейського простору вищої освіти. Реалізація перетворень здійснюється відповідно до

комюніке (декларацій) конференцій міністрів, відповідальних за вищу освіту, що проводяться не рідше, ніж раз на два роки, з 2001 р. (Прага).

Пошук найбільш оптимальних підходів до модернізації змісту вищої педагогічної освіти зумовлює зростання наукового інтересу до вивчення досвіду вищої школи країн ЄС, зокрема Республіки Польща, яка, приєднавшись до ЄС на четвертому етапі євроінтеграції у 2004 році, здійснила успішні кроки в загальноєвропейському курсі освітньої політики. Вивчення досвіду реформування змісту вищої освіти в Польщі, де особлива роль відводиться підготовці вчителів для нової школи, має для України особливе значення. Зважаючи на те, що Польща є найближчим географічним сусідом України, обидві країни мають багато спільного в соціально-історичному розвитку. Польща як член Європейського Союзу вже модернізувала зміст вищої педагогічної освіти, тому може бути джерелом цінних узагальнень щодо оновлення змісту педагогічної освіти України в контексті інтегрування до європейського простору вищої освіти та запровадження основних положень Болонського процесу.

Важливого значення для розв'язання різних аспектів проблем професійної підготовки вчителів мають праці таких польських науковців, як Ч. Банах (Cz. Banach), М. Балажак (M. Bałazak), Е. Гозьлінська (E. Goźlińska), С. Дилак (S. Dylak), З. Квечінський (Z. Kwieciński), Е. Кумик (E. Kumik), Р. Квашніца (R. Kwaśnica), Й. Кузьма (J. Kuźma), Т. Левовицький (T. Lewowicki), Р. Пажецький (R. Parzęcki), Т. Сариуш-Вольський (T. Saryusz Wolski), Й. Шемпрух (J. Szempruch). Питання, пов'язані з освітніми стандартами підготовки вчителів, розглядають такі польські вчені, як Т. Вавак (T. Wawak), Е. Вишневська (E. Wiśniewska), С. Квятковський (S. Kwiatkowski), С. Мацьол (S. Macioł), С. Мельнік (S. Mielnik), Я. Павліковський (J. Pawlikowski), М. Роцький (M. Rocki), М. Сисло (M. Sysło), М. Табашевська (M. Tabaszewska). Проблеми формування та розвитку професійної компетентності майбутніх учителів окреслені у працях С. Влазло (S. Wlazło).

Аналіз нормативно-правового забезпечення модернізації змісту вищої педагогічної освіти в Польщі дозволяє констатувати, що зміст польських нормативних документів має євроінтеграційне спрямування і слугує формуванню європейського простору вищої освіти. Зазначено, що Законом «Про вищу освіту» визначено загальні засади державної освітньої політики, що базуються на засадах автономії університету, наближення до загальноєвропейських вимог щодо наукових ступенів, терміну навчання, профілів та статусу університету як наукової установи. Продемонстровано поглиблення законодавчих ініціатив польського уряду у Національній рамці кваліфікацій нового стилю, що підтвердила євроінтеграційний курс Республіки Польща в описі і зіставленні окремих кваліфікацій, наданні можливостей здобувати їх кількома способами, орієнтуванні не на процес навчання, а на його результати, і загалом відповідністю вимогам та структурі Європейської рамки кваліфікацій.

Розвиток вищої освіти в незалежній Україні в контексті євроінтеграції на етапі формування нової моделі державного управління ґрунтується на накопиченому з радянських часів певному досвіді та низці нових законів і законопроектів у галузі освіти. Дослідження проблем державного управління вищою освітою та діючого законодавства в контексті європейського вибору свідчить про те, що в Україні створена міцна законодавча база, що забезпечує розвиток національної вищої освіти згідно з сучасними вимогами. Однак, у ході реалізації реформи була виявлена наявність певних недоліків у нормативно-правовому забезпеченні виконання стратегічних завдань щодо реформування вищої освіти, піднесення її на рівень досягнень розвинутих країн світу та її інтеграція у міжнародне науково-освітнє співтовариство.

Залучення ЗВО до визначення своєї готовності до інтеграції до європейського освітнього простору за системою відповідних критеріїв може стати своєрідним фундаментом для поліпшення діалогу між державою, громадськістю та вищою школою. За допомогою конкурсу органи державного управління мають

нагоду створити додаткову мотивацію для саморозвитку закладів вищої освіти, їхньої орієнтації на успішну інтеграцію до європейського освітнього простору. Такий конкурс є надзвичайно актуальним в сучасних умовах, коли можна оцінити діяльність ЗВО та перспективи його розвитку на основі змістової інформації, а не тільки кількісних показників. Це є ефективний та інноваційний механізм розвитку навчального закладу, оновлення навчальних програм, розвиток структури фундаментальної освіти, що прискорює темпи розвитку науково-технічного, економічного та інтелектуального потенціалів суспільства в цілому.

Пріоритетність категорії якості сьогодні важлива саме тому, що Україна традиційно має високий рівень вищої освіти, який унаслідок процесів реформування і певних трансформацій не повинен бути втраченим. Національна вища освіта за взірць повинна обрати кращий європейський досвід, процес реформування повинен відбуватися послідовно, системно і цілеспрямовано з метою покращення якості вищої освіти, приведення її у відповідність до міжнародних зразків.

Для вищої школи важливе значення має застосування формалізованих тестових завдань, до розробки яких мають залучатися профільні кафедри, науково-методичні комісії Міністерства освіти і науки України. Стандартизований контроль, стержнем якого виступає комп'ютерне тестування, відповідає сучасним вимогам упровадження інноваційних технологій у вищій школі, його поширення сприяє стимулюванню розвитку й удосконаленню особистості студента. Проаналізований матеріал дає підстави стверджувати про необхідність вдосконалювати професійну підготовку професорсько-викладацького складу, доступ до якого можливий тільки для фахових та високоморальних працівників. Від їхніх професійних та людських якостей багато в чому залежить об'єктивне оцінювання досягнень студентів, неухильне дотримання основних принципів якості вищої освіти.

Узагальнення викладеного дає змогу сформулювати такі висновки і пропозиції:

1. Державне регулювання системи вищої освіти визначено як систему економічних, соціальних, правових, політичних та організаційних форм і методів впливу держави на суб'єктів освітнього процесу, яка створює умови для реалізації ними тих цілей і завдань, які одночасно відповідали б як стратегічним інтересам держави, так і безпосереднім інтересам власне цих суб'єктів.

2. За результатами дослідження встановлено, що механізм державного регулювання системи вищої освіти має полягати у поєднанні державної стратегії розвитку вищої освіти із концепцією прогнозування та програмування вищої освіти. Удосконалений механізм державного регулювання системи вищої освіти дасть змогу вдосконалити діяльність органів державного управління у сфері освіти; спрямувати навчально-виховний процес у системі вищої освіти на всебічний розвиток особистості, задоволення її потреб, виховання свідомого громадянина, забезпечення запитів суспільства та ринку праці в конкурентоспроможних, компетентних та відповідальних фахівцях; визначити відповідальність виробників освітніх послуг за надану їх якість.

3. Потребує вдосконалення діяльності суб'єктів державного регулювання освітньої сфери. У зв'язку з цим запропоновано створити координаційну раду при Президентові України з метою координації та контролю за виконанням різноманітних освітніх програм та проектів. Створення такого органу надасть змогу посилити президентський контроль у сфері освіти та оптимізувати роботу органів державного управління освітньою сферою, наукових установ з метою розробки державної стратегії розвитку вищої освіти, вироблення єдиної державної освітньої політики, а також визначити пріоритетні напрями розвитку вищої освіти на законодавчому рівні. Отже, наша держава повинна здійснювати свою національну освітню політику: паралельно з участю в Болонському процесі, будувати свою національну систему освіти, виходячи із

внутрішніх потреб і інтересів та орієнтуючись на світові тенденції. Показано, що пріоритетність категорії якості сьогодні важливо саме тому, що Україна традиційно має високий рівень вищої освіти, який внаслідок процесів реформування і певних трансформацій не повинен бути втраченим. Національна вища освіта повинна обрати за взірць кращий європейський досвід, процес реформування повинен відбуватись послідовно, системно і цілеспрямовано з метою покращення якості вищої освіти, приведення її до міжнародних зразків. Створення ефективної системи підвищення якості навчального процесу, вдосконалення форм і методів організаційної, методичної, наукової діяльності закладів вищої освіти, пов'язане з дієвістю, оперативністю і об'єктивністю реалізації функцій внутрішнього контролю. На часі поглиблення змісту цього компонента управління, зростання дієвості педагогічного, оперативного та етапного контролю у закладах вищої освіти. Особливе значення внутрішній контроль повинен мати при проведенні державного інспектування, акредитації спеціальностей та навчальних закладів.

4. Створення ефективної системи внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості вищої освіти в Україні має спиратися на принцип науковості та інноваційності в підготовці висококваліфікованих фахівців (поширення навчання через дослідження та інновації), що сприятиме реалізації офіційно проголошених засад розвитку українського суспільства. Має бути відновлена конкурентоспроможність оплати праці науково-педагогічного і наукового персоналу вищої школи. Отже, створення ефективної системи внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості вищої освіти в Україні має спиратися на принцип науковості та інноваційності в підготовці висококваліфікованих фахівців (поширення навчання через дослідження та інновації), що сприятиме реалізації офіційно проголошених засад розвитку українського суспільства. Має бути відновлена конкурентоспроможність оплати праці науково-педагогічного і наукового персоналу вищої школи.

Використана література:

1. Болонський процес. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81
2. Слєпкань З. І. Болонський процес – європейська інтеграція систем вищої освіти. *Дидактика математики: проблеми і дослідження*. 2005. Вип. 23. С. 4–15.
3. Про освіту: Закон України від 23 трав. 1991 р. № 1060-ХІІ. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
4. Global Education Digest 2011: Comparing Education Statistics across the World. URL: <http://www.uis.unesco.org>.
5. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: 2010: стат. зб. / Держкомстат України; відп. за вип. І. В. Калачова. К.: ДП «Інформ.-видавн. центр Держстату України», 2011. 283 с.
6. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Держстат України; за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. Н. П. Павленко. К.: ТОВ «Август Трейд», 2011. 560 с.
7. Зайцева З., Цяцько А. Із 20 тисяч університетів, які за даними ЮНЕСКО, є в світі, лише близько 700 беруть участь у фінальному рейтингу. *Освіта України*. 2011. № 77–78. С. 5.
8. Education at a Glance 2011: OECD Indicators. Paris: OECD Publications, 2011. URL: <http://www.oecd.org./document>.
9. Human Development Report, 2011. New York, USA, 2011. URL: <http://hdr.undp.org>.
10. Луговий В. І., Таланова Ж. В. Якість вищої освіти і кваліфікація нації – актуальні питання геополітики України. *Геополітика України: історія і сучасність*: зб. наук. пр. Ужгород: ЗакДУ, 2010. Вип. № 3. С. 235–251.
11. The Academic Ranking of World Universities. Shanghai Jiao Tong University in China. URL: <http://www.arwu.org/>.